

Türkmen Şairlerinden Âşıkî

Himmet BİRAY

Âşıkî 19. asırda yaşamış Türkmen şairlerinden biridir. Onun asıl adı Oraz'dır. Tahsilinden sonra halk arasında ona «Molla Oraz» da denilmiştir.

Âşıkî'nin hangi tarihte doğup, hangi tarihte öldüğüne dair kaynaklardan elde edebildiğimiz kesin bir malûmat yoktur. Ancak onun bir şiirinde geçen Hicrî 1275 (Milâdî: 1859) tarihine dayanarak yaşadığı zaman hakkında tahmin yürütebiliriz. Şiirde geçen Hicrî 1275 tarihinde, şair ortalama kırk yaşlarında olsa doğduğu yıl Hicrî 1245 (Milâdî: 1819) yılına tekâbül eder. Elbette ki bu, tahminî bir hesaptır. Şairin doğduğu yıl bu tarihten beş on sene önce veya sonra da olabilir. Şairin doğumuyla ilgili tahminî de olsa bir tarih söylememize rağmen ölümüyle ilgili bir tarih tesbit edemiyoruz. Zira şairimizin kaç yaşında veya hangi tarihte öldüğüne dair de elimizde bilgi bulunmamaktadır. Buradaki bilgilerin de kaynağı olan Murad Durdı Kadı onun Kâtibi ve Matacı gibi şairlerle aynı devirde yaşadığını söylemektedir.*

Âşıkî, Türkmenlerin Yomut Uğruna bağlı Uşak sülâlesindedir. Eski Ürgençli Kurban Bahşı 1965 yılında Magtımkuş Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde Âşıkî'nin sülâlesinin bugünkü Tahta bölgesinde yaşadığını haber vermiş, onun şiirlerinden bazıları «aydım» olarak da söylemiştir. Âşıkî'nin ailesi hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Onun Molla Murt adlı bir torununun hayli meşhur bir şair olduğu rivayetler arasındadır. Şair yaşadığı yerin «Harezmi» olduğunu şu mısralarında belirtiyor :

Âşıkî isteği köpdür bu cânıng
Aslmg Türkmen Harezmi'dir mekânıng
Ahir demde yoldaş bolup imamng
Meskening Cenneti'l-Bostan olaydı
Âşıkî'nin Hive'de medrese tahsili yap-

* Âşıkî; Hazırlayan : Murad Durdı Kadı, Künbed-i Kavus, 1981.

tığı ve halk arasında malûmatlı bir kişi olarak bilindiği rivâyet edilmektedir. Zaten yukarıda bahsettiğimiz «Molla Oraz» lakabı ona, bu tahsilinden sonra verilmiştir.

Onun şiirleri Türkmenistan'da hazırlanan ders kitaplarına ve antolojilere girmiştir. Ayrıca toplanabilen şiirleri iki defa basılmıştır. Bizim faydalandığımız ve Murad Durdı Kadı tarafından İran'da basılan eser de Türkmenistan'daki ikinci baskıdan hareketle hazırlanmıştır. Âşıkî'nin şiirleri halk arasında fazla yayılmamıştır. Ancak yazılı kaynaklardan ona ait başka şiirlerin bulunması her zaman ihtimal dahilindedir.

Âşıkî'nin şiirlerinde kullandığı dil, çok sade ve açık bir Türkmen Türkçesidir. Çok kısa ve basit söyleyişlerle çok yüklü manaları ifade edebilmiştir. Bunu da daha ziyade atasözlerini şiirinde ustaca kullanmış olmasıyla başarmıştır. Onun şiirlerinin pek çoğu nasihat verme gayesiyle kaleme alınmıştır. Bazı şiirleri ise mertlik ve yiğitlik üzerinedir. Bu şiirlerinde de mert ile nâmert arasındaki farkları, mertliğin faziletlerini, savaş gününde at binmenin, kılıç kullanmanın hüner gerektirdiğini tıpkı bozkırda vuruşan bir Türkmen yiğidini tasvir eder gibi anlatır. Sayıca az olan aşk şiirleri ve «güzel» tasvirleri de oldukça akıcıdır. Âşıkî şairlik hünerini, büyük ölçüde ananevî Türkmen bahşılık geleneğinden almakla birlikte Mahtumkulu'yla gelişen klâsik Türkmen şiirine de dayandırmıştır.

Aşağıda onun bir kaç şiirini yayınlıyoruz :

PERİZÂD

Sinesi rüşendir gövsi cevherden
Lebi la'l, sedef dişleri dürden
Can algıcı cellâd gözi hançerden
Endamına nûr çayılan¹ perizad
Aşıka od salar kirişme² nâzın
Derdli kula derman bilbil âvâzı
Kâ açarsın gamdan cenneting yazı
Kâ yulgarıp³ bağrım dilen perizad

Ölüm bolmaz⁴ âb-i hayat çiene
 Lebing sorup ince bidden kuçana
 Töbe kıldım derzayingi⁶ biçene
 Nüşha bolup dünya gelen perizâd
 Berabarlık yoktur lika⁷ Sayad Han
 Koynung Bağ-ı İrem Cennetü'l-bostan
 Gören eder arman üstüne arman
 Sineme aşk odun salan perizâd
 Bir görene köydür⁸ nurdan alkımı⁹
 Aşka ateş salar yüzüing yalkımı
 Yangagı bal şerbet, üzüm salkımı
 Derde devâ-dâri bolan perizâd
 İsming üç harf üç lâm bir elif dört kâf
 Han Enar sıfatlı hüsnüing mâh-i tâb
 Aşıkî diyir, boldum aşkıngda kebâb
 Cellâd gözli canım alan perizâd

KILIÇ BİLE AŞ GEREKDIR

Sane salıp¹⁰ ad çıkara
 Kılıç bile aş gerekdir
 Hâkimsiz yurt kalar zora
 Ferasetli baş gerekdir
 Nökersize han diyilmez
 Yeke¹¹ cime can diyilmez
 Yalngıza merdân diyilmez
 Hemayet göz kaş gerekdir
 San bolmaz oyunkâr yerde
 Görünmez namusda arda
 Ma'ni saçıp til sayrarda¹⁴
 İçde yürek hoş gerekdir
 Degim degse nâkes ere
 İli sinar pâre pâre
 Serancamlı il düzere
 Ere akıl hûş gerekdir
 Düzlük bolmaz başsız ilde
 Ner bolsa yük kalmaz çölde
 Söveş günde alıs günde
 Merdâna yoldaş gerekdir
 Aşıkî dir merd kalarga
 Kanat gerek yol alarga
 Peşe haling fil bolarga
 Te'sibli kardaş gerekdir

BİLER

Her kimsening hasiyetin
 Gümân bilmez gören biler
 Münker Nekir'ing heybetin
 Yer koynuna giren biler

Ebleh gezer gözden düşüp
 Özün bilmez hadden aşip
 Er kadrini türs¹⁵ söveşip¹⁶
 Yüz-be-yüz tig uran biler
 Merd çıkar her işden serin
 Nâmerd bilmez iş ederin¹⁷
 Oglanlık yigitlik kadrin
 Sandan kailp¹⁸ karran¹⁹ biler
 Yahşî at yolun buragı
 Ferzenddir izing çeragi
 Öz kadrini dmçlığı
 Yörüp yörtüp aran²⁰ biler
 Yaman bile düşse işing
 Çıkmaz gavga şerden başing
 Kadrin dogan kardaşing
 Ur ha ura ugran²¹ biler
 Deng dime er bile arnı
 Atdan atmg yerden yerni
 Her bir yahşining kadrini
 Yaman bile yören biler
 Aşıkî dir dünya rastın
 Düşse mengzetdim sefâsm
 Fani dünyaning vefâsın
 Peymân dolup engren biler

1. çayılmak : saçılmak, yayılmak.
2. kırışmek : sakinleşmek, rahatlamak, susmak.
3. yığarmak : tebessüm etmek.
4. bolmak : olmak.
5. kuçmak : kucaklamak.
- 6.
7. lika : görme, rast gelip kavuşma.
8. köy : hayal, fikir, düşünce.
9. alkım : yüz.
10. sane salmak : ün salmak, nâm salmak.
11. yeke : tek.
12. bilen : ile
13. dü dolap : iki dolap.
14. dil sayramak : dilin söylemesi.
15. türs : dürüst.
16. söveşmek : savaşmak.
17. iş ederin : iş kolayım.
18. sandan kalmak : saydan kalmak, adam yerine konulmamak.
19. kârnan (karrı-) : ihtiyarlayan.
20. aran(ar-) : yaya giden.
21. ur ha ura ugran : «vur ha vur»a uğrayan, kavgaya giren.